

УДК 001.3

I.V. Одотюк

Старший науковий співробітник ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", доктор економічних наук, м. Київ

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті запропоновано концептуальні засади організації та здійснення процедури оцінювання результатів наукової діяльності в Україні. Визначено форми результатів наукових досліджень, основні принципи та критерії їх оцінювання.

Ключові слова: наукова діяльність, фундаментальні і прикладні дослідження, оцінювання наукових результатів, концепція, форми визнання наукових результатів, принципи та критерії оцінювання

Постановка проблеми. Характерні особливості сучасного етапу відтворення глобальної економічної системи актуалізували для більшості країн необхідність суттєвого вдосконалення застосовуваної системи державного регулювання в частині посилення спрямованості останньої на максимально ефективне створення, використання й поширення нових знань як найбільш креативного на сьогодні ресурсу розвитку економіки. Інтенсивне продукування, зокрема, невітленої форми цього ресурсу постає завданням, виконання якого для окремих країн зводиться лише до кроків у напрямі реформування науки, що здебільшого вичерпується або цілковитим нівелюванням ролі та значення академічного сектору як такого, або його функціонуванням в умовах максимально формалізованого, суто кількісного виміру ефективності здійснених наукових досліджень. Тобто фактично йдеться про переведення фундаментальної й прикладної академічної науки на засади оцінювання результативності діяльності її установ виключно з позиції рентабельності виконуваних ними наукових досліджень. Таким чином, на наш погляд, відбувається цілковита підміна сутності принципово різних етапів реалізації інноваційного циклу, адже відсутність (або ж щонайбільше низький рівень) у суб'єктів господарювання інноваційної спроможності залучати новачі неможливо компенсувати хоч би яким високим рівнем наукової активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми реформування академічної науки та вимірювання результативності наукової діяльності свого часу стали предметом низки праць російських і українських вчених [1—11]. Автори аргументували власне бачення особливостей зазначених процесів, окреслювали перспективи реалізації ймовірних сценаріїв подальшого розвитку подій у пострадянському варіанті проведення реформ у науковій сфері. Водночас вкрай актуальними завданнями для вітчизняної практики залишаються вироблення та узгодження чітких рекомендацій щодо правових засад унормування процедури оцінювання результативності наукової діяльності в Україні на законодавчому рівні.

Отже, метою написання цієї статті було встановлення та виклад у формі проекту відповідної концепції основних складових процедури оцінювання результатів наукової діяльності в Україні, визначення і тлумачення форм результатів наукових досліджень, вихідних засад, принципів та критеріїв здійснення їх оцінювання.

Виклад основного матеріалу

Проект Концепції оцінювання результатів наукової діяльності

Концепція визначає правові й організаційні засади оцінювання результативності наукової діяльності, встановлює принципи, критерії та показники такого оцінювання.

Проект Концепції розроблено відповідно до основних положень чинної нормативно-правової бази України у сфері наукової діяльності, зокрема Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII, постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету” від 25 серпня 2004 р. № 1084, постанови Президії НАН України “Про затвердження Порядку формування тематики та контролю за виконанням наукових досліджень в Національній академії наук України” від 28 січня 2005 р. № 24, ДСТУ 3008-95 “Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення”, який був затверджений наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 23 лютого 1995 р. № 58 і набрав чинності з 1 січня 1996 р.

Загальні положення

1. Метою Концепції є визначення та систематизація інструментарію об'єктивного оцінювання результатів наукової діяльності, узагальнення наукової і практичної (соціальної, економічної, екологічної) цінності виконаних наукових досліджень.

2. Оцінюванню підлягають результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у рамках фундаментальних та прикладних досліджень, здійснених відповідно до державних цільових науково-технічних (економічних) програм, окремих договорів, контрактів та

завдань, що фінансуються за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів.

3. Загальне оцінювання результатів завершених фундаментальних і прикладних наукових досліджень за певний період є однією зі складових аналізу діяльності наукової установи.

4. Результати оцінювання може бути використано при прийнятті рішень щодо продовження (або припинення) фінансування робіт, пов'язаних з наступним етапом виконання наукових досліджень.

Засади, принципи, критерії, показники оцінювання результатів наукової діяльності

5. Процес оцінювання результатів наукової діяльності базується на таких основних засадах:

- унікальність, оригінальність, вагомість отриманих результатів науково-дослідної роботи (НДР) у частині сприяння подальшому розвитку певної галузі науки як в Україні, так і у світі;

- проведення цілеспрямованих фундаментальних наукових досліджень, результати яких сприяють започаткуванню важливих прикладних науково-технічних проектів в інтересах національної економіки;

- виконання НДР з участю визнаних наукових шкіл, фахівців провідних університетів та науково-дослідних установ (вітчизняних й іноземних);

- організація і проведення виконавцями досліджень всеукраїнських та міжнародних наукових і науково-практичних конференцій;

- залученість установи, що здійснює НДР, у національне та світове наукове співробітництво, участь у спільних наукових проектах, отримання міжнародних грантів;

- підготовка при виконанні досліджень наукових кадрів вищої кваліфікації (кандидатів і докторів наук);

- залучення до виконання досліджень обдарованої молоді з вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ.

6. Основними принципами оцінювання результатів наукової діяльності є:

- перспективність;

- актуальність та узгодженість з пріоритетними напрямками розвитку (у сфері науки і техніки, інноваційної діяльності);

- наукова новизна та інноваційна спрямованість;

- практична цінність;

- світова інтегрованість.

7. Підсумок діяльності наукового колективу характеризується чітко встановленим переліком результатів у сфері фундаментальних і прикладних досліджень. Зокрема, результати фундаментальних досліджень передбачають, що:

- здійснено відкриття;

- виявлено нове явище або нову властивість уже вивченого раніше явища;

- підготовлено доповідь;

- висунуто та обґрунтовано наукову гіпотезу;

- розроблено концепцію;

- сформульовано теорію;

- узагальнено способи розв'язання часткових наукових завдань;
- систематизовано раніше відомі підходи щодо застосування теорій і використання винаходів у практиці.

Результати прикладних досліджень характеризуються розробленням *проектів*:

- нормативно-правового акта;
- програми, стратегії;
- методики (методичних рекомендацій, методології);
- нормативів.

8. *Форми визнання наукових результатів фундаментальних і прикладних досліджень* поділяються на основні, додаткові й особливі.

Основні форми:

- публікація наукових статей (у вітчизняних та іноземних фахових виданнях);
- видання навчального посібника, підручника, наукової монографії (розділів у колективних наукових монографіях), наукової доповіді;
- затвердження підсумкового наукового звіту про результати виконання НДР вченою радою установи.

Додаткові форми:

- прийняття до розгляду органами виконавчої й законодавчої влади (центральними, регіональними; міністерствами, відомствами, комітетами);
- організація громадських наукових заходів (круглого столу, конференції, навчального семінару).

Особливі форми:

- присудження нагороди (державної, міжнародної);
- присудження почесного вченого звання (вітчизняною чи іноземною науковою або освітньою установою).

9. Критерії оцінювання результатів наукової діяльності поділяються на дві групи.

До першої групи входять критерії:

- *новизни* (ознака — наявність у результатах нових наукових знань; рівень — від уже відомого до абсолютно нового масиву знань; показники — підтвержені експертними висновками відкриття у сфері фундаментальних досліджень, запатентовані винаходи та об'єкти промислової власності у галузі прикладних досліджень);

- *значення для науки і практики* (ознака — масштаб впливу результатів наукових досліджень на науку, економіку, соціальну сферу, екологію; у галузі фундаментальних досліджень характеризується діапазоном показників від розповсюдження вже відомих знань і передового досвіду до докорінних змін у науці, техніці, економіці, у сфері прикладних досліджень — від використання на окремому підприємстві до застосування в межах національного господарства в цілому, в інноваційній сфері — від реалізації виробів на місцевому ринку до виходу на світовий ринок);

- *об'єктивності* (ознака — ступінь обґрунтованості результату наукового дослідження; рівень — від невідповідності до повної відповідності оцінки результату);

— *доказовості* (ознака — характер використовуваної інформації, методи її оброблення, способи отримання);

— *точності* (переважно для прикладних досліджень: ознака — відповідність моделі, дослідного зразка стандартам).

Названі критерії знаходять відображення у системі не лише якісних (рівень новизни, відповідність отриманих результатів світовому науково-технічному рівню), а й кількісних показників, а це:

— кількість державних і міжнародних премій, нагород, почесних звань, отриманих інститутом або його співробітниками;

— кількість організованих наукових заходів (конференцій, семінарів, конгресів, симпозіумів) та опублікованих за результатами їх проведення тез наукових доповідей;

— кількість наукових статей, наукових доповідей, наукових монографій, підручників, навчальних посібників;

— визнання наукових досягнень міжнародною науковою спільнотою (включення результатів наукових досліджень (НД) у міжнародні енциклопедичні видання тощо);

— чисельність докторантів та аспірантів, котрі беруть участь у виконанні НД, а також підготовлених у процесі здійснення НД;

— виконання роботи в рамках міжнародного проекту на конкурсній основі;

— наявність позитивних експертних висновків та рецензій на отримані результати НД;

— кількість заявок на одержання охоронних документів про право інтелектуальної власності.

До другої групи належать такі критерії оцінювання результатів наукової діяльності:

— *теоретико-методологічний* (визначає ступінь впливу цих результатів на систему знань про суспільство);

— *суспільно-практичний* (встановлює ступінь впливу результатів на суспільну практику);

— *ціннісно-культурний* (визначає ступінь впливу результатів на культуру соціуму).

Показниками оцінювання за теоретико-методологічним критерієм є:

1) зміцнення й розвиток уже наявних теоретичних традицій;

2) поява нових теоретичних побудов (новизна останніх передбачає, що вони пояснюють нові суспільні явища, постають джерелом нових схем, підходів, методів, мають прогностичний потенціал і стають базою для формулювання нових гіпотез, є засобом перевірки, підтвердження й удосконалення теорій, які вже існують).

Показники оцінювання за суспільно-практичним критерієм:

1) внесок у зміцнення й захист соціального порядку шляхом удосконалення вже наявних соціальних технологій і стратегій;

2) внесок у забезпечення виважених і поступових соціальних перетворень через розроблення нових соціальних технологій та стратегій.

Показники оцінювання за ціннісно-культурним критерієм:

1) унікальність результатів дослідження;

2) внесок у зміцнення традиційних ціннісних засад суспільного життя (їх збереження і розвиток шляхом культурних та ідеологічних інновацій).

Прикінцеві положення

10. Запровадження загальнодержавної процедури оцінювання результатів наукової діяльності передбачає розроблення та затвердження на законодавчому рівні інформаційно-аналітичної системи здійснення постійного моніторингу результативності наукових досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що вітчизняна нормативно-правова основа оцінювання результативності наукової діяльності потребує виваженого й однозначного регламентування цього процесу в частині тлумачення форм результатів наукових досліджень, а також пропонування для подальшого використання критеріїв та показників здійснення безпосереднього оцінювання. Унормування як методологічних рекомендацій щодо процедури оцінювання результатів наукової діяльності, так і організаційного механізму його реалізації унеможливить розгляд та обговорення тих підходів до реформування наукової галузі, поява яких зумовлена виключно політико-економічною кон'юнктурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Варшавский А.Е.* Проблемы науки и ее результативность / А.Е. Варшавский // Вопросы экономики. — 2011. — № 1. — С. 151—157.
2. *Варшавский А.Е.* Проблемы науки: РАН и вузы / А.Е. Варшавский // Журнал Новой экономической ассоциации. — 2010. — № 8. — С. 158—161.
3. *Полтерович В.М.* Экономическая наука в России: издержки глобализации и реформа РАН / В.М. Полтерович // Журнал Новой экономической ассоциации. — 2010. — № 8. — С. 161—164.
4. *Юревич А.В.* Стратегии развития российской науки / А.В. Юревич // Социология науки и технологий. — 2010. — № 1. — С. 52—67.
5. *Дежина И.Г.* Российская научная политика в условиях кризиса / И.Г. Дежина // Социология науки и технологий. — 2010. — № 1. — С. 67—88.
6. *Петренко Л.Ф.* Правовые основания и проблемы реформирования науки / Л.Ф. Петренко // Вестник Российской академии наук. — 2009. — № 5. — С. 477—478.
7. *Фомин Д.А.* Попытки реформирования нерепформируемого / Д.А. Фомин // ЭКО : всероссийский экономический журнал. — 2011. — № 5. — С. 89—107.
8. *Кирдина С.Г.* Перспективы либерализации научно-технической политики в России: институциональный анализ / С.Г. Кирдина // Социология науки и технологий. — 2010. — № 2. — С. 9—25.
9. *Ілляшенко Т.О.* Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т.О. Ілляшенко, І.О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. — 2010. — № 1. — С. 223—228.
10. *Черніга Р.* Реформування науки: насамперед визначимо лідерів / Р. Черніга // День. — 2005. — № 104. — 11 черв. — С. 8.
11. *Знаменский Д.* Государственная научно-техническая политика России (проблемы публичности) / Д. Знаменский // Власть. — 2009. — № 10. — С. 8—40.

Одотюк И.В. *Оценка результатов научной деятельности в Украине: нормативно-правовой аспект*

В статье предложены концептуальные основы организации и осуществления процедуры оценки результатов научной деятельности в Украине. Определены формы результатов научных исследований, главные принципы и критерии их оценки.

Ключевые слова: научная деятельность, фундаментальные и прикладные исследования, оценка научных результатов, концепция, формы признания научных результатов, принципы и критерии оценки

Odotyuk I.V. *Evaluation of the results of scientific activity in Ukraine: legal aspect*

In article conceptual positions of the organization and realization of procedure of an estimation of results of scientific activity in Ukraine are offered. Forms of results of scientific researches, the main bases, principles and criteria of their estimation are defined.

Keywords: scientific activity, fundamental and applied researches, evaluation of scientific results, concept, forms of scientific results' acknowledgement, principles and criteria of evaluation